

10.33537/sobild.2020.11.2.13

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 14.04.2020
Kabul edildiği tarih: 09.05.2020
Yayınlanma tarihi: 30.06.2020

Article Info

Date submitted: 14.04.2020
Date accepted: 09.05.2020
Date published: 30.06.2020

İŞLETME OKULLARINDA YÜRÜTÜLEN SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİ GELECEĞİN YÖNETİCİLERİNE NE TÜR KATKILAR SAĞLAYABİLİR?

WHAT KIND OF CONTRIBUTIONS CAN THE SOCIAL RESPONSIBILITY PROJECTS CARRIED OUT IN BUSINESS SCHOOLS PROVIDE FOR THE FUTURE MANAGERS?

M.Arcan TUZCU

Dr. Öğr., Üyesi, Ankara Üniversitesi,
Siyasal bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü,
tuzcu@politics.ankara.edu.tr

Elif SAVAŞKAN

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İşletme Bölümü doktora öğrencisi,
elifsavaskan@gmail.com

Anahtar sözcükler

İşletmelerde Sosyal Sorumluluk,
Üniversitelerde Sosyal
Sorumluluk, Sosyal Sorumluluk
Projeleri.

Keywords

Corporate Social Responsibility,
Social Responsibility in
Universities, Social Responsibility
Projects.

Öz

Toplumsal yaşamda meydana gelen değişimler, organizasyonları da bu değişim sürecine uymaya zorlamaktadır. Aksi durum organizasyonların toplumsal beklentilere cevap veremeyip güç kaydetmelerine neden olabilmektedir. Örgütlerin sosyal sorumlulukları konusunda da toplumun talepleri her geçen gün artmaktadır. Bu noktada hem işletmeler hem de üniversiteler sosyal açıdan sorumlu uygulamalara daha çok yönelmektedirler. İşletmeler ekonomik olduğu kadar sosyal sorumluluklarını, üniversiteler de araştırma yapmak ve nitelikli insan yetiştirmek kadar toplumsal gelişmeye katkı sağlama sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Bu süreçte özellikle işletme okullarında okuyan öğrencilerin üniversite yaşamlarında yürütecekleri sosyal sorumluluk projeleri toplumsal ihtiyaçlara destek olmaktadır. Diğer taraftan bu projeler hem öğrencilerin kişisel gelişimleri ve hem de gelecekte çalışacakları toplumsal beklentilerle şekillenen organizasyonların başarısı için de önemlidir. Bu çalışmanın amacı işletme okullarında yürütülen sosyal sorumluluk projelerinin olası katkılarını ortaya koymaya çalışmaktır. Bu amaçla 14 farklı sosyal sorumluluk projesini hayata geçiren 134 Ankara Üniversitesi İşletme Bölümü öğrencisinin gerçekleştirmiş olduğu projelerden elde ettiği kazanımların neler olduğu içerik analizi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular tamamlanan sosyal sorumluluk projelerinin toplumsal olduğu kadar bireysel ve örgütsel kazanımların ortaya çıkmasına katkı sağladığını göstermektedir.

Abstract

The changes in social life have forced organizations to adapt to this changing process. Otherwise, the organizations would not answer the social expectations and lose power. The demand for social responsibility from the organizations has been increasing each passing day. At this point, both the enterprises and the universities turn more to socially responsible applications. Enterprises try to realize their social responsibility as well as their economic goals, whereas universities focus on contributing to social development as well as academic research and bring up qualified people. Within this period, the social responsibility projects that are carried out by the university students, particularly in business schools, support social needs. Additionally, these projects are of importance both for the personal development of the students and for the success of the organizations that they will work for in the future. This study aims to determine the social responsibility projects' potential contributions that are run in business schools. To do so, it is tried to understand the outcomes from 14 different social responsibility projects realized by 134 students from Ankara University Business Administration department by using content analysis. The findings indicate that social responsibility projects not only contribute to social outcomes but also provide individual and organizational achievements.

1. Giriş

Sosyal sorumluluk kavramı, 19.yüzyılda Batı'da dile getirilen bir kavram olarak karşımıza çıksa da o dönemdeki farkındalık düzeyinin toplumsal bir karşılığının olmamasından dolayı uzun bir süre askıya alınmış bir konu olarak kalmıştır (Moore, 2003). Her ne kadar sosyal sorumluluk örgütlere ve bireylere atfedilse de literatürde yer alan çalışmalar daha çok işletmelerin sorumluluğunu ön plana çıkarmaktadır.

20. Yüzyılın ortalarında "İş Adamlarının Sosyal Sorumlulukları" başlıklı kitapta kavram bu bağlamda ele alınmıştır. Eserde iş adamlarının toplum için sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik kararlar alabildiği ve bu kararlara uygun stratejileri hayata geçirebildiği belirtilmekte, yöneticilerin toplumun değer yargıları ve amaçlarına yönelik olarak sosyal sorumluluk faaliyetleriyle ilgilenmeleri gerektiği vurgulanmaktadır (Bowen, 1953). İşletmelerin çevresine karşı olan yükümlülükleri şeklinde açıklanan sosyal sorumluluk kavramı, gün geçtikçe işletmelerin temel işlevlerinden biri haline gelmektedir (Şencan, 1987). Günümüzde teknolojik gelişim ve küreselleşmenin de etkisiyle işletme anlayışında meydana gelen değişimler, işletmelerin ekonomik olduğu kadar toplumsal anlamda da etkileşim ve farkındalığının geliştiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda işletmelerin rakiplerine kıyasla toplum önünde fark yaratabilmek için çeşitli alanlarda sosyal sorumluluk çalışmalarına yöneldikleri görülmektedir (Aktan ve Börü, 2007). Bu süreçte işletmelerin çalışanlarının ve işletme ile ilgili diğer paydaşların beklentilerini de dikkate alması bu çalışmaların etkinliğini daha da artıracak ve toplumsal sorunların çözümüne katkı sağlayabilecektir (Balkır, 2006).

Sosyal sorumluluk kavramı; işletmenin yasalara, ekonomik koşullara, iş ahlakına ve etrafındaki kişi ya da kuruluşların taleplerine uygun bir strateji izlemesi, elverişli bir çalışma ortamı yaratması ve kişilerin ihtiyaçlarına cevap vermesi olarak açıklanmaktadır (Eren, 2002). Öte yandan eğitim kurumlarında sosyal sorumluluk olarak toplumsal kalkınmaya yönelik etik anlayıştan esinlenen gönüllü çabalar ifade edilmektedir. Okulların toplumsal farkındalığı ve yaşam kalitesini arttırmak için gönüllü birtakım faaliyetleri hayata geçirmesine vurgu yapılmaktadır (Bhagat, 2011). Sosyal sorumluluk anlayışı ilk olarak aile ortamında kazanılmaya başlansa da (Köknel, 1997) bireyin toplumunun farklı kesimleriyle bir araya gelmesiyle büyük oranda eğitim kurumlarında şekillenmektedir (Çankaya, 2010). Okulların bu kapsamdaki girişimleri; zamana, topluma, ülkelerin yönetim şekli ve eğitim sistemine göre farklılık gösterse de eğitim kurumlarının ortak amacının toplumların yaşam kalitesini arttırmak olduğunu söylemek mümkündür (Şişman, 2006). Bu amaca ulaşmak için okullar bilgi, beceri ve donanım sahibi öğrenciler yetiştirerek nitelikli işgücü yaratırken, sosyal sorumluluk faaliyetleriyle öğrencilere ahlaki açıdan muhakeme yeteneği ve büyük kitlelere yardımda bulunma gibi konularda farkındalık kazandırmayı da hedeflemektedirler (Geiger, 2004). Bu bağlamda Geryk (2011) üniversitelerin toplumların gelişimine katkıda bulunmaları için son derece önemli sorumlulukları olduğuna işaret etmektedir. Son zamanlarda özellikle üniversitelerde teorik eğitimin öneminin azaldığı, üniversitelerin sosyal sorumluluk bilincine sahip

öğrenciler yetiştirme konusunda sorumluluğunun artması gerektiği yönünde tartışmalar yaşanmaktadır. Okullarda öğrencilerin entelektüel anlamda gelişimleri kadar toplumsal konularda bilinçli, duyarlı ve sorumluluk sahibi bireyler olarak yetiştirmelerinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır (Sullivan, 2013). Bu yüzden üniversitelerde öğrencilere mesleki açıdan beceri kazandırma ve entelektüel gelişimlerinin yanı sıra, öğrencilerin çeşitli toplumsal sorunların ve sorumluluklarının olduğunun farkına varmalarının sağlanması gerektiği yönündeki düşünceler her geçen gün yaygınlaşmaktadır (Vazquez vd., 2015). Bu tartışmalar üniversitelerde tüm paydaşların beklentilerini gerçekleştirmeyi amaçlayan, etik bir anlayış içerisinde, sürekli bir katılım gerçekleştirerek uygulamaların ihtiyaçlarla bütünleştirilmesi şeklinde açıklanan "üniversitelerde sosyal sorumluluk" kavramını gündeme getirmeye başlamıştır. Üniversitelerde sosyal sorumluluk çalışmaları; derslerin etik bir yaklaşım ile verilmesini, öğrenciler ve akademisyenleri toplumun kalkınmasına katkıda bulunmaya teşvik ederek, onların vatandaşlık duygusunu geliştirmelerini sağlamaktadır (Vazquez vd., 2015). Sosyal sorumluluk faaliyetlerinde öğrencilerin yer alması için gerekli motivasyonu sağlayacak, öğrencilerin kendilerine güven duymalarını ve ihtiyaç duyulan yetkinliklere sahip olmalarını teşvik edecek olan ders ve benzeri çalışmalar, öğrencilerin iş hayatına atıldıklarında mevcut sorunların çözümüne yönelik proaktif düşünmelerine ve bu sayede sorunların çözümünde daha başarılı olmalarına yardımcı olabilecektir (www.tog.org.tr)

Bu çalışmanın amacı, işletme okullarında yürütülen sosyal sorumluluk çalışmalarının öğrencilerin kendilerine, gelecekte çalışacakları sosyal açıdan sorumlu olmaları beklenen örgütlere ve sonucunda da topluma ne tür katkılar sağlayabileceğini ortaya koymaktır. Bu kapsamda ilk olarak işletmelerde ve üniversitelerde sosyal sorumluluk kavramına ve buna duyulan ihtiyaca değinilecek ardından üniversitelerde ve Türkiye'de sosyal sorumluluk uygulamalarına vurgu yapılacaktır. Son olarak Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümü'nde okuyan öğrencilerin yürütmüş olduğu sosyal sorumluluk projeleri ve projeye katılan öğrencilerin proje süresince elde ettikleri kazanımlara ilişkin yapmış oldukları değerlendirmeler incelenecektir. Bu şekilde bu projelerin işletme yöneticileri yetiştirmeyi amaç edinen işletme okullarında eğitim gören geleceğin yönetici adaylarına, çalışacakları işletmelere ve beraberinde işletmelerin de her geçen gün katkı vermeye çalıştıkları toplumsal yaşama olası etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma bu tip projelerin toplumsal olduğu kadar bireysel ve örgütsel düzeyde de katma değer yaratılabildiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. İşletmelerde Sosyal Sorumluluk

Sosyal sorumluluk, kişileri toplum yanlısı, ahlaki ve uygar davranmaya yönelten bir değer yönelimi olarak ifade edilmektedir (Wray-Lake ve Syvertsen, 2011). Günümüzde işletme ve insan ilişkileri, her geçen gün daha da karmaşık bir hal almaktadır. Ekonomik faaliyetlerini yürüten işletmelerin uygulamalarının yasal ve ahlaki normlara uygun olması beklenmektedir.

Diğer taraftan işletmelerin toplumun gözünde "kurumsal bireyler" şeklinde değerlendirilmeleri, sadece tüketici taleplerine yönelik mal veya hizmet üretmelerinin yetersiz kalmasına sebep olmaktadır. İşletmelerin rekabet üstünlüğü sağlayabilmeleri için ekonomik faaliyetleri ile paydaşları üzerinde olumlu bir itibar ya da imaj oluşturmalarının yanı sıra, toplum için sorumluluklar üstlendiklerini ve bu sorumluluklarını yerine getirdiklerini de göstermeleri gerekmektedir. Diğer bir deyişle sosyal sorumluluk, yalnızca yasal prosedürleri gerçekleştirmekle kalmayıp toplumun ihtiyaçlarının ötesinde yer almaktır (Tuhin, 2014).

İş anlaşmalarının üstlendiği sosyal sorumluluk, toplumun refah düzeyini artırma ve çevreyi korumaya yönelik sosyal açıdan önem taşıyan konuları destekleyen isteğe bağlı yatırımlar olarak nitelendirilmektedir. Yasalar ya da resmi kurumlar tarafından zorunlu olmayan veya ahlaki standartlara uyulması gibi isteğe bağlı faaliyetler üzerine yoğunlaşmaktadır (Kotler ve Lee, 2013). Sosyal sorumluluk faaliyetleri hemen ve doğrudan gerçekleşmesi mümkün olmayan, işletmenin paydaşları tarafından kabul edilen ve ortak yürütülen faaliyetlerin tamamını kapsayan bir kavram olma niteliğindedir (Moore, 2003). İşletmelerin sosyal sorumluluğu çalışanların sağlık ve eğitim ihtiyaçlarına cevap veren, onların kültürel ve ekonomik gelişimine katkı sağlayan, çalışanlara karşı etik değerler içerisinde hareket eden, dış dünyaya verilen zararın yok edilmesine yönelik olarak yasal bir zorunluluk olmadan atılan adımları içermektedir. Sosyal sorumluluğun bilincinde olan işletmelerde kâr amacının yanında toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik faaliyetler de önemli bir yer tutmaktadır (Şahin, 2005). İşletmelerin, parasal yardımlardan daha çok sivil toplum örgütlerine danışmanlık hizmeti, teknik anlamda destek ve gönüllülerden oluşan takımlar sunmak yoluyla hayırseverlik girişimlerini kurumsal kimlikleriyle desteklemeleri gerekmektedir. Öte yandan işletmeler, bu girişimlere ayırmış oldukları bütçenin yanı sıra insan kaynakları, reklam ve pazarlama vb. bütçelerinden de fon sağlamaktadırlar. Bu durumda her biri birer kurumsal vatandaş haline gelen işletmeler, kar elde etmek ve toplumsal fayda sağlamak için işletmenin bütün unsurlarını ilgili bir alanda kullanabilmenin yollarını araştırmaktadırlar (Smith, 1994).

İşletmelerin yaşamları boyunca sosyal sorumluluk bilincine sahip olmaları ve toplumla karşı karşıya gelmemeleri gerekmektedir. Aksi halde sosyal sorumluluk faaliyetlerinin maliyetinden daha ağır bir bedel ile karşılaşabilirler (Korkmaz, 2009). Çünkü modern dünyada işletmenin paydaşları yalnızca mal ve hizmet üretmekle ekonomik değer yaratan ve yasal yükümlülüklerini yerine getiren işletmelerle yetinmeyebilmektedir. Özellikle gelişmiş toplumlarda temel ihtiyaçların karşılanması ile beraber toplum, sosyal sorumluluk piramidinin (Carroll, 1991) üst basamaklarına yönelik ihtiyaçların etkisi altında kalmaktadır. Bu beklentilerin karşılanamaması durumunda yaşanan tatminsizlik, toplumsal kesimlerin işletme ile olan ilişkisini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu etki örgütsel bağlılığı azalmış çalışanlar, mal ve hizmet talebini azaltan veya sonlandıran tüketiciler, kredi vermeye isteksiz bankalar, ticari iş ilişkilerini askıya alan tedarikçiler, kamusal onaylar konusunda gönülsüz yerel

ve merkezi otoriteler ve olası boykotlara hazır sivil toplum kuruluşları şeklinde kendisini gösterebilmektedir (Carroll, 1991).

2.2. Üniversitelerde Sosyal Sorumluluk Eğitime Duyulan İhtiyaç

Bireysel ve toplumsal olarak yaşam kalitesini artırmada eğitim anahtar bir rol oynamaktadır (Galang, 2010'den aktaran Vazquez vd. 2015). Eğitim kişinin davranışında kendi rızasıyla ve bilinçli bir şekilde değişime uğraması sürecini kapsamaktadır (Ertürk, 1988) ancak eğitim kurumlarında öğrencilerin kendi kendine sosyal sorumluluk bilinci oluşturmaları da beklenemez. Sosyal sorumluluğun kendiliğinden gerçekleşmediği istek, ilgi ve zaman gerektirdiği göz ardı edilmemelidir (Berman, 1990). Öğrencilerin aldıkları eğitimin yanı sıra sosyal açıdan daha duyarlı bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlayacak olanakların oluşturulması ve yaşam kalitesini arttırmaya yönelik sorumluluk eğitiminin okullarda desteklenmesi gerekmektedir (Kömürçü, 2012). Sosyal sorumluluk eğitimi, gerçekleştirilen çalışmaların ülkenin sosyal sermayesine katkıda bulunması sebebiyle de önemlidir. Çalışanlar, sivil toplum örgütleri ve kamu kurumları arasında uyum sağlanarak bireylerin üretkenliği ve iletişimine yönelik sosyal sermayenin artması ile çalışanların güveni ve topluma karşı hissettiği sorumluluk artmakta olup bu durum toplumsal refaha doğrudan katkı sağlamaktadır (Temple, 2000; aktaran Karagül ve Masca, 2005).

Sosyal sorumluluk faaliyetlerinin en önemli kısmı gönüllülük üzerine yapılan çalışmalardır. Birleştirmiş Milletler Gönüllülük Raporu (2011); gönüllülük faaliyetlerinde toplumlar arasında farklılıklar olsa bile her toplumun gelişimine fayda sağlaması açısından ortak noktalar bulunduğunu vurgulamaktadır. 36 ülkeyi kapsayan bir çalışmada gönüllü bireylerin ülke ekonomisine katkısının yıllık 400 milyar dolara, bu katkının küresel ölçekteki değerinin ise 1,3 trilyon dolara denk geldiği belirtilmektedir (Salamon vd., 2011'den aktaran Toplum Gönüllüleri Vakfı, 2013). Dünyada özellikle de gelişmiş ülkelerde bulunan üniversitelerde uzun yıllardır öğrencilerin sosyal sorumluluk bilincini oluşturmaya ve geliştirmeye yönelik dersler verilmektedir. Günümüzde pek çok üniversite ve eğitim kurumunda; sosyal sorumluluk alanında yürütülen projeler, toplumsal hizmet uygulamaları ve toplumsal hizmet öğrenimi vb. sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik dersler müfredatta yer almaktadır. Üniversitelerin sosyal sorumluluk faaliyetlerine yer vermesi kimi ülkelerde bir zorunluluk iken kimi ülkelerde ise gönüllülük esasına dayanmaktadır (Annette 2002'den aktaran Toker ve Tat, 2013). Dünyada lisans eğitimi veren okulların sosyal sorumluluk konusuna eğitim programlarında yer vermeye başlamalarının asıl nedeni, yeni neslin giderek duyarsızlaşması ile açıklanmaktadır. Bu düşünce ile öğrencilere 1970'li yıllarda sosyal sorumluluk bilinci kazandırmaya yönelik çalışmaların başladığı, 1980'li yıllardan itibaren de sosyal sorumluluk konusunun müfredatlara ders olarak eklendiği görülmektedir (Toker ve Tat, 2013).

ABD üniversitelerine benzer olarak Almanya'daki üniversitelerde de üniversitelerin sorumluluklarının sadece öğrencilere bilgi aktarmak olmadığı, ayrıca

toplumsal sorumluluklarının da bilincinde olmaları gerektiği vurgulanmaktadır (Saran vd., 2011). Yapılan bir araştırmada, Almanya'da toplumsal hizmet öğrenimi seminerlerine katılmayan öğrencilerin yalnızca %31'i üniversitede uzmanlık alanına ilişkin kapsamlı bilgi edinirken, bu oranı dersleri alan öğrencilerde %74'e çıktığı görülmüştür (Hoffinger, 2009'den aktaran Saran vd., 2011). Venezuela'da yer alan üniversitelerin sosyal hayata katkı sağlamaları için yasal düzenlemeler bulunmakta olup aynı şekilde İrlanda'da da üniversite öğrencilerin sosyal sorumluluk faaliyetlerine aktif olarak katılmaları yasal bir zorunluluktur (Gonzalez Perez 2010'den aktaran Tokar ve Tat, 2013). Dünyanın en prestijli üniversitelerinin eğitim sistemleri incelendiğinde sosyal sorumluluk projelerine büyük bir önem verdikleri görülmektedir. Faaliyet alanları farklı olmakla birlikte, dünyadaki en prestijli on üniversitesinin hepsi sosyal sorumluluk faaliyetlerine ciddi bir şekilde eğilmekte ve web sitelerinde konu ile ilgili duyurularda bulunmaktadırlar (Nejati vd., 2010).

2015 yılında üniversitelerinin akademik sıralamasında birinci sırada yer alan Harvard Üniversitesi, topluma hizmet dersi kapsamında öğrencilere topluma hizmet uygulamaları, toplum temelli araştırmalar ve alan dersleri alma seçeneği sunmaktadır. İkinci sırada yer alan Stanford Üniversitesi'nde öğrencilerin topluma hizmet alanında birden çok ders alabildiği ve üçüncü sırada yer alan MIT Üniversitesi'nde öğrencilere gönüllülük çalışmalarına katılarak ders kredisini arttırma fırsatı sağlandığı görülmektedir (www.tog.org.tr).

2.3. Üniversitelerde Sosyal Sorumluluk Eğitimi

Sosyal sorumluluk eğitiminde dikkat edilmesi gereken ilk konu, birey ve toplum ilişkisi hakkında öğrencilere beyin fırtınası yapma ortamının yaratılmasıdır (Wortock, 2002). Üniversitelerinin öğrencilerin kendilerine sunulan bilgiyi ezberlemeye yönelik değil; kavramları, olguları, olayları anlayabilmek için sorular sorduğu, sorguladığı, analiz ettiği yerler olması gerektiği prensibi, sosyal sorumluluk eğitiminde de göz ardı edilmemelidir (Berman, 1990).

İlk zamanlarda sosyal sorumluluk eğitiminin farklı unsurları birbirinden bağımsız ele alınırken, günümüzde sosyal sorumluluğun tüm yönlerini işbirlikçi öğrenme, çok kültürlü eğitim, ahlaki gelişim ve çevre bilinci ile harmanlayan eğitim deneyimlerinin öne çıkmakta olduğu görülmektedir. Üniversitelerde sosyal sorumluluk çalışmalarının bu anlayışla planlanması ve uygulanması son derece önemlidir. Hem bilimsel çalışmaların sosyal sorumluluk konuları ile ilişkilendirildiği hem de sosyal sorumluluğu oluşturan konuların birbirine entegre edildiği eğitim faaliyetlerinin öğrencilere önemli katkılar sağlaması mümkündür (Berman, 1990). Bu bağlamda üniversitelerin ders içerikleri, öğrencileri sosyal sorumluluk sahibi ve bilinçli bireyler olarak yetiştirmeye teşvik edecek şekilde düzenlenmelidir. (Barber ve Venkatachalam, 2013).

Üniversite öğrencilerine sosyal sorumluluk bilinci kazandırılmasına yönelik gerçekleştirilecek faaliyetlerin etkili, doğru ve anlaşılır olması için yapılması gerekenlerin başında hedef öğrenci grubunu iyi tanımak, onların ilgi ve ihtiyaçlarını karşılayan bir program içeriği

hazırlamak önem taşımaktadır. Üniversitelerde sosyal sorumluluk eğitimi söz konusu olduğunda, öğrenciler için belirli bir yaş aralığı olmamakla birlikte Dünya genelinde üniversitedeki öğrencilerin genel olarak 18-25 yaş arasında olduğu belirtilmektedir. Günümüzde üniversite öğrencilerinin çok büyük bölümünü 1981-1999 yılları arasında doğmuş Y kuşağı oluşturmaktadır. 2000 ve sonrası doğan Z kuşağı bireyler ise yakın zamanda üniversite eğitimine başlayan ya da başlayacak olan kuşaktır. Y ve Z kuşaklarının kendilerinden önceki kuşaklardan farklı olmaları, üniversitelerde öğrenmenin de farklılaşacağına açıkça işaret etmektedir. Bu sebeple, üniversite sürecinde sosyal sorumluluk eğitimi söz konusu olduğunda özellikle Y ve Z kuşakları üzerine yoğunlaşmak, onları tanımaya, anlamaya çaba sarf etmek ve eğitim faaliyetlerini bu doğrultuda planlamak son derece önemlidir (Hope, 2015). Akademisyenlerin otorite kullanmak yerine öğrencilerini destekleyip, ekip ruhu ile çalışmalarını sağladığı ve ekibin bir parçası olarak kendilerinin de içinde yer aldıkları sosyal sorumluluk faaliyetleri daha etkili olacaktır.

Yaptıklarında anlam arayan genç kuşakların sosyal sorumluluk konuları üzerine düşünme, tartışma ve fikir paylaşımında bulunma ortamı sağlanması onların bu çalışmalarını anlamlı bulmasına ve daha istekli bir şekilde çalışmalarına yardımcı olacaktır (Yüksekbilgili, 2013).

Üniversitelerde gençlerin toplumsal açıdan sorumluluk sahibi bireyler olmaya ve ahlaki açıdan saygılı davranmaya teşvik edilmeleri gerektiği konusunda sağlanan uzlaşmaya rağmen bunun akademisyenlerin asli görevi olmadığı, akademisyenlerin temel görevlerinin araştırma ve eğitim verme olduğu yönünde bir düşünce mevcuttur (Fish, 2004). Buna rağmen üniversitelerde sosyal sorumluluk kavramının önemini ve bilincini aşlamak için; akademisyenlerin görevinin sosyal sorumluluk kavramı ile öğrencileri tanıştırmak, çeşitli sosyal faaliyetlerde aktif olarak yer almalarını sağlamak, onlara gerekli nitelikleri kazandırmak ile sınırlı kalmadığı yönünde görüşler de bulunmaktadır (Keynan, 2014). Öğrencilerin farklı sosyo-ekonomik, sosyo-politik ve sosyo-felsefik teorileri incelemeye ve sosyal sorumluluk ve sivil sorumluluk kavramlarını anlamaya teşvik edilmesi, toplumların refahına katkı sağlayabilen bilinçli bireyler olmaları bakımından son derece önemlidir. Dünyanın daha iyi bir yer olması için çaba sarf etmeye istekli, okuyan, sorgulayan, çözüm yolları yaratan sorumluluk sahibi nesiller yetiştirmek ancak bu şekilde mümkündür (Keynan, 2014). Öte yandan bu eğitim faaliyetlerinin hedefe ulaşmasında en büyük unsurlardan birisi motivasyon duygusunun oluşmasıdır. Sosyal sorumluluk faaliyetlerine katılımda bulunan öğrencilerin istekli olmaları ve sürekli katılımda bulunmaları için onları motive etmek gerekmektedir. Öğrencilerin faaliyetleri sonucunda başardıklarını hissetmeleri, kendilerini önemli hissetmelerini sağlayacaktır. Başka bir ifade ile başarıyı tatmak, öğrencilerin kendilerine olan özgüveninin artmasından ötürü bazı şeyleri değiştirebilme gücüne sahip olduklarını fark etmelerine sebep olacaktır.

Bu yüzden akademisyenlerin öğrencilere anlamlı işler başardıklarını hatta daha fazlasını da başarabilecek potansiyele sahip olduklarını ve bunun hem kendileri hem de toplum için büyük bir önem taşıdığını fark etmeleri konusunda destek olmaları gerekmektedir

(Schlechty, 2014).

3. Türkiye’de Sosyal Sorumluluk Yönündeki Girişimler

Öğrencilere sosyal sorumluluk bilinci kazandırmaya yönelik çalışmalar dünya genelinde 1970’li yıllarda başlarken, Türkiye’deki eğitim kurumları sosyal sorumluluk projelerini uygulamaya daha yakın bir geçmişte başlamıştır. Bu çalışmalar, 2006 yılında Eğitim Fakülteleri’nde Topluma Hizmet Uygulamaları dersi verilmeye başlanması ile hız kazanmıştır. Bu tarihten beri öğrencilere sosyal sorumluluk bilinci kazandırmak, dayanışma, iletişim ve öz değerlendirme becerilerini geliştirmek amacıyla söz konusu ders verilmektedir (www.2gov.bc.ca). Öğrenciler belirtilen ders kapsamında çok sayıda projeyi gerçekleştirmişlerdir. Bu projelerde; yardım ve çevre koruma etkinlikleri, okul ve sınıfları iyileştirme çalışmaları, bilgilendirme amaçlı konferans, seminer ve panel düzenleme vb. gibi çok çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Geleceğin öğretmen adaylarının almış oldukları bu ders kapsamında hayata geçirdikleri projelerden birinde; Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği öğrencileri 2010 yılında “Engelli Tanyalım, Engel Tanımayalım” adlı proje doğrultusunda gerekli eğitimi aldıktan sonra 6 hafta süreyle bir rehabilitasyon merkezindeki engelli çocuklarla yakından ilgilenmişlerdir (Yılmaz, 2011). Bu ders alan 122 öğrencinin büyük bir kısmı söz konusu dersin gereğine işaret etmişlerdir. Öğrenciler dersin yardımseverlik, özgüven duygusu, sorumluluk bilinci, toplumsal sorunları fark etme vb. niteliklerin gelişimine katkıda bulunduğunu, yardım kuruluşlarını yakından tanıma, resmi yazışmalar ve ilişkilerde tecrübe edinme ve kariyerleri için önemli bir adım atma gibi faydalarını ifade etmişlerdir. (Pirpir vd, 2014). Öğrencilerin konu hakkındaki bilgi düzeylerini ve tutumlarını ortaya koymak amacıyla ders alan 238 öğrenci ile bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışma derslerin öğrencilerin çevresine karşı sorumluluk duyan, nitelikleri doğrultusunda topluma katkı sağlayan, gelecekte insanlığa fayda sağlayacak kişiler olarak yetişmesindeki önemini ve rolünü doğrulamaktadır (Toker ve Tat, 2013).

Öğrencilerin üniversite eğitimleri sırasında bu tip projelere katılmaları hem tecrübe kazanarak gelecekte iş yaşamlarında yürütecekleri farklı projelerde daha başarılı olmalarına hem de bu tip projelere katılmaya daha gönüllü olmalarına yardımcı olabilir. Bu şekilde sosyal sorumluluk bilincinde olan işletmelerin yürüttükleri çalışmalarda çalışanların katılımını ve desteğini almaları ve bu sayede çalışanların sosyal sorumluluk çabalarını sahiplenmesi ile çok daha başarılı sonuçlar elde edilmesi mümkün olabilir. Türkiye’de üniversite öğrencilerine sosyal sorumluluk bilinci kazandırılmasına yönelik olarak çeşitli sektörlerde yer alan işletmeler ile ortaklaşa yürütülen sosyal sorumluluk projeleri mevcuttur. Turkcell ismini soğuk ve karlı kış günlerinde de açabilen çiçeklerden alan Kardelenler Projesini 2000 yılında başlatılmış olup, Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki ailelerin maddi imkansızlıklardan ötürü okula gidemeyen kız çocuklarını eğitim hayatına kazandırmayı hedeflemiştir. Bu kapsamda cinsiyet eşitsizliğinin önüne geçmek ve kız çocuklarına okumak için fırsatlar yaratmak amacıyla binlerce kız öğrenciye eğitim bursu verilmiştir. Dolayısıyla kız çocuklarının gelecekte ufku açık ve meslek sahibi birer birey olarak topluma kazandırmaları için olanak sağlanmıştır.

Gerçekleştirilen bu sosyal sorumluluk projesi Birleşmiş Milletler tarafından 2010 yılında “Örnek Proje” olarak seçilmiş olup hem ülkemizde hem de uluslararası platformlarda birçok ödüle layık görülmüştür (www.turkcell.com.tr). Türk Hava Yolları’nın yürütmüş olduğu “Kardan Adam Yapsak Senle” isimli sosyal sorumluluk projesi ile kış şartlarının zorlu geçtiği 19 ilde yaklaşık 1700 öğrenciye ihtiyaç duyacakları mont, bot, çorap, giysi ve battaniye vb. dağıtılmıştır (www.turkishairlines.com).

Bu gibi sosyal sorumluluk projelerin işletmeler açısından da birçok fayda sağladığı görülmektedir. 1992 yılında Los Angeles’ta gerçekleşen krizde istihdam yaratma çalışmalarından ötürü itibar kazandığı için Mc Donald’s rakip işletmelere göre krizden daha az zarar görmüştür (Kotler ve Lee, 2017). 2004 yılında yapılan bir çalışmada Amerikalıların %75’inin kurumsal vatandaşlık konusunda olumsuz yönde tavır sergileyen işletmelerle çalışmayı reddettikleri belirlenmiştir (Business Wire, 2004).

Günümüzde öğrencilere burs veren ya da istihdam sağlayan işletmeler öğrencilerin akademik açıdan ne kadar başarılı olduklarını dikkate aldıkları kadar, toplum için ne yaptıklarına, bu konudaki girişimlerine de önem vermektedirler (Toker ve Tat,2013). Yalnızca ekonomik sorunlulukları yerine getirmenin toplumun farklı kesimlerince yeterli görülmediği bir ortamda işletmeler toplumsal farkındalığı olan bireyleri istihdam ederek hem kendileri hem de sorumlu tutuldukları toplumsal hayat için bir katma değer yaratabilirler. Bu nedenle öğrencilerin sosyal sorumluluk adına attıkları adımlar bugün özellikle kurumsal işletmelerin personel seçiminde oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Diğer taraftan sosyal açıdan sorumlu olduğu düşünülen işletmelerin daha nitelikli çalışanlar tarafından tercih edilmeleri de mümkün olabilmektedir. İşletmelerin belirledikleri hedeflere ulaşabilmesi, çalışanlarının motivasyonu ile doğru orantılıdır. Bu yüzden sosyal sorumluluk faaliyetleri içerisinde çalışanlara yönelik olanlar özellikle önem taşımaktadır. Çalışılan fiziki ortamın iyileştirilmesi, güven ve aidiyet duygusunun yerleşmesi, eğitim imkanlarının artırılması vb. unsurlar çalışanların işletmelerden beklentileri arasındadır. Bu bağlamda işletmelerin en önemli sorumlulukları arasında çalışanların iş tatmininin sağlanması da yer almaktadır. Çalışanların işletme vasıtasıyla sosyal sorumluluk projelerine yönlendirilmeleri iş tatminleri ve örgütsel bağlılıklarına katkı sağladığı kadar, kurumsal vatandaşlık bilinçlerini de geliştirmektedir. Çalışanların kendilerine yönelik geliştirilen sosyal sorumluluk faaliyetleri ile ilgili alınacak kararlarda söz sahibi olabilmeleri işletme ve çalışanlar arasında olumlu bir etkileşime neden olacaktır. Bu şekilde çalışanların yeri geldiğinde farklı roller üstlenerek örgüte bağlılıklarını ifade etmeleri mümkün olabilmektedir (Carroll, 1991).

3. Yöntem

İşletme alanında lisans eğitimi alan, bir işletme çalışanı ve/veya yöneticisi olmaya aday öğrencilerin üniversite hayatlarında sosyal sorumluluk projelerine katılmaları yoluyla toplumsal olduğu kadar bireysel ve çalışacakları işletmelerin ekonomik amaçlarına katkı sağlayabilecek kazanımlar elde edebilecekleri düşünülmektedir. Bu kazanımların neler olabileceğini belirlemek amacıyla Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler

Fakültesi İşletme Bölümü'nde okuyan ve 14 farklı sosyal sorumluluk projesini hayata geçiren toplam 134 öğrenciye açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Bu sorular “*Bir sosyal sorumluluk projesinde yer almanız kişisel olarak sizde ne gibi duygu ve düşünceler uyandırdı?*” ve “*Bir sosyal sorumluluk projesinde yer almanız, bir işletme bölümü öğrencisi olarak bölümünüzle ilgili hangi konularda size katkı/fayda/tecrübe/bakış açısı/farkındalık vb. kazandırdı? Bu proje sayesinde bölümünüz hakkında neler öğrendiniz?*” şeklinde olup projeye katılan öğrencilerden proje kazanımları hakkında geri bildirim almak amacıyla sorulmuştur. Sorulara alınan yanıtlar sonucunda yaklaşık 90 sayfa veri elde edilmiştir.

Verilerin çözülmesinde içerik analizi kullanılmıştır. Bu analiz için öğrenciler tarafından yapılan değerlendirmeler belli temalar altında gruplandırılarak düzenlenmiştir. Öğrenciler tarafından dile getirilen toplam 525 ifade değerlendirmeye alınmıştır. Son olarak ifadeler tanımlanarak yorumlanmıştır. Araştırmada içerik analizi türünden frekans ve kategorik analiz kullanılmıştır. Projeler işletme bölümü öğrencilerinin her birinin Organizasyon Teorileri dersinde yürütmek zorunda olduğu bir dönem çalışmasıdır. Söz konusu projelerin üç aylık bir süre içerisinde sonuçlandırılması beklenmektedir. Ortalama 10 kişi olan proje gruplarının kura ile -tesadüfen- oluşmaları sağlanmış olup bu şekilde grup üyelerinin daha çok tanıdıkları öğrenciler ile olduğu kadar yeterince veya hiç tanımadıkları sınıftaki diğer öğrenciler ile de bir araya gelmeleri sağlanmıştır. Bu şekilde kendi belirleyecekleri bir amaca ulaşmak için tanıdıkları kadar tanımadıkları kişiler ile bir arada bulunmanın ve ortak bir amaca ulaşmak için çaba sarfetmenin zorluklarını görmeleri amaçlanmıştır.

Gruplar kura ile belirlendikten sonra grup üyelerinden proje başkan ve yardımcılarını belirlemeleri istenmiştir. Grupların üç aylık süre boyunca nasıl bir yöntem izleyebileceklerine yönelik bir yol haritası sunmak amacıyla, belirlenen formata uygun olarak sürecin ortasında bir ara rapor ve sonunda da bir final raporu hazırlamaları beklenmektedir. Bu süreçte öğrencilerden gelen soruların yanıtlanması dışında mümkün olduğunca sürece dahil olmamaya veya sürece yön vermemeye çalışılmıştır. Süreç ilk andan son noktaya gelene kadar grup üyelerinin inisiyatifine bırakılmıştır. İlk adımda grup üyeleri hayata geçirilecek muhtemel sosyal sorumluluk projesi ile ilgili önerilerini dile getirmiştir.

Grup üyeleri tarafından getirilen öneriler, grup üyeleri tarafından projeye duyulan ihtiyacın nedeni; projenin yapılabilirliği; proje ekibi dışında hareketle geçirilebilecek insan kaynağı ile kurumsal ve parasal kaynakların varlığı; elde edilebilecek nicel ve nitel

çıktılar; projenin yaratacağı sosyal ve yaygın etki vb. başlıklar dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Getirilen öneriler arasından grup tarafından en çok benimsenen ve yapılabilir görünen proje önerisinin hayata geçirilmesine karar verilmiştir. Projenin konusu, kapsamı ve amacı belirlendikten sonra, grup üyelerinin bu hedeflere ulaşmak için bürokratik yazışmalar, tedarik, sponsorluk, finansman, sosyal medya, tanıtım, iletişim ve raporlama gibi faaliyetlerden hangilerini uygulamalarının gerektiğinin belirlenmesine yönelik olarak departmanların oluşturulması ve belirlenen bu sorumlulukları yerine getirecek ekip üyelerinin görev dağılımlarının yapılması sağlanmıştır. Bundan sonraki aşamada projenin tamamlanmasına kadar geçen süreyi kapsayan eylem planlarının ve proje takviminin belirlenmesi yoluna gidilmiştir.

Bu şekilde grupların haftalık planlar itibarıyla neyi ne kadarlık bir süre içinde yapmayı planladıklarını öngörmeleri sağlanmıştır. İlk aşamadan itibaren süresi grupların belirlediği sıklıkta olmak üzere ekip üyelerinin bir araya gelmesi ve toplantı tutanakları ile toplantı gündeminin, alınan kararların ve bir sonraki toplantı gündeminin belirlenmesi beklenmiştir. Proje üyelerinden projenin hedeflerinin gerçekleştirilememesine yönelik muhtemel riskleri mümkün olduğunca önceden tahmine yönelik senaryolar üretmeleri ve riskin ortaya çıkmasıyla birlikte projenin yapılabilirliğinin azalması durumunda bir B planı üretmeleri de istenmiştir.

Proje çalışmaları başlamadan önce sonuçlanan projelerin ilk aşamadan son aşamaya gelene kadar geçirdiği yolculuğu özetleyen, grupların hazırlayacağı 15-20 dakikalık sunumlar yoluyla fakültedeki öğrenci ve akademisyenlere açık bir toplantıda paylaşılacağı bilgisi verilmiş ve dönem sonunda bu ortam sağlanmıştır. Bu şekilde her grubun diğer proje gruplarının nasıl bir yol izledikleri, neyi nasıl başardıkları konusunda da geri bildirim almaları ve ekiplerin toplum önünde çabalarını sergileme imkânı yaratılmıştır. Üç aylık sürecin sonunda bu tecrübeleri yaşayan öğrencilere bu çalışma yoluyla işletmelere ve topluma yönelik ne tip kazanımlar elde ettiklerini düşündükleri sorulmuştur. Bu soruları yanıtlayan 134 öğrencinin geri bildirimleri yoluyla elde edilen bulgular bireysel, örgütsel ve toplumsal çıktılar başlığı altında ayrı ayrı sınıflandırılmıştır. Her ne kadar öğrenciler bu etkileri ayrı ayrı ifade etmeye çalışsalar da zaman zaman bu etkiler iç içe geçebilmektedir. Örneğin kişisel olduğunu düşündükleri bir etki, örgütsel veya toplumsal sonuçlar da doğurabilmektedir. Söz konusu 14 projenin adı, konusu, amacı veya yapıma nedeni, sloganları ve proje kapsamında yürütülen faaliyetler ile elde edilen nicel ve nitel çıktılar aşağıdaki Tablo 1'de izlenebilir.

Tablo 1: Yürütülen Sosyal sorunluluk Projeleri

Projenin Adı	Projenin Konusu	Projenin Amacı veya Yapılma Nedeni	Proje Sloganları	Proje Kapsamında Yürütülen Faaliyetler
Mülkiye'nin Minik Dostları	Kampüs içindeki hayvanlar için yuva yapımı.	Üniversite kampüsünde yaşayan hayvanların barınabilecekleri yuvaların olmaması.	Senin evin var, şimdi sıra onlarda!	Kampüs içinde ahşap kedi ve köpek kulübeleri yapıldı.
İzmarit	Yere atılan izmaritlerin sebep olduğu çevre kirliliğine dikkat çekmek.	Her yıl yere 4,5 trilyon sigara izmariti atılmasına rağmen konu hakkında insanların yeterince bilinçli olmaması.	Dünya senin küllüğün değil!	Sosyal medya, afişler ve anketler yoluyla farkındalık yaratıldı. Kampüs ve okul çevresinde izmarit toplama etkinliği düzenlendi. Fakültede izmarit çöplüğü yapıldı.
Siber Zorbalık Farkındalık Projesi	Siber zorbalık hakkında farkındalık yaratmak.	Gelişen bilgi iletişim teknolojileri ile hayatımıza giren ve insanlara maddi manevi zararlar veren siber zorbalık kavramının yeterince bilinmiyor olması.	Online zorbalık offline etki yaratıyor! Siber zorbalığa dur de! Zorba olma, zorda kalma!	Kamu spotu çekildi ve sosyal medya yoluyla paylaşıldı. Çarpıcı çok sayıda afiş hazırlandı. Öğrenci ve akademik personel ile röportajlar yapıldı. Film gösterimi düzenlendi. Uzman görüşüne başvuruldu ve sosyal medyada paylaşıldı.
Dönüşüm Çocukla Başlar	Bir ilköğretim okulunda öğrencilerle geri dönüşüm ve ileri dönüşüm çalışmaları yapmak.	Yeni neslin çevre konusunda bilinçsiz olması ve okulların demirbaşlarının küçük çaplı değişimlerle tekrar kullanıma sunulabilecek olması.	Dönüştür kullan, hayata bağlan. Demirbaşın ziyan olmaz. Pırıl pırıl her yer, her yer sanki doğa.	Geri dönüşüm etkinlikleri ve sunumlar yapıldı. Çocukların eğlenceli zaman geçirmeleri ve bilinçlenmeleri sağlandı.
Engeller Birlik Olunca Aşılır	Görme engellilere yönelik farkındalık yaratmak	Görme engellilerin toplum içinde yaşadığı zorlukların fark edilmemesi.	Bastonlarımız yollara aydınlık olsun.	Fakültede görme engelli yolu yapıldı. Afişler hazırlandı. Engelliler haftasında ve görme engelliler gününde etkinlikler ile engellilere destek olundu. Sosyal medyada farkındalık yaratıldı. Engellilere baston tedarik edildi.
Mülkiye Fidanlığı	Ağaçlandırma çalışması	Son yıllarda giderek artan betonlaşma nedeniyle yeşil alanlara duyulan ihtiyaç ve ağaçlandırma konusunda insanlarda yeterli bilincin olmaması.	Gülsün ay, güneş, toprak, deniz...	Öğrencilerin katılımıyla 1000 fidan dikimi gerçekleştirildi. TEMA Vakfı'na fidan bağışı yapıldı. Fakültede açılan stant ile ağaçlandırma faaliyetleri hakkında bilgi paylaşımı yapıldı.
Mülkiye Diyabet Tarama ve Farkındalık Projesi	İnsanların diyabet hastalığına duyarlılıklarını artırmak ve farkındalık sağlamak	Diyabetin yaygın bir hastalık olmasının yanı sıra hasta olan her iki kişiden birinin hastalığının farkında olmaması. Diyabetten korunma yollarının insanlar tarafından yeterince bilinmemesi	Mülkiye diyabetin farkında şimdi sıra sizde!	Konu ile ilgili seminer yapıldı. Hareketin önemini vurgulamak amacıyla dans gösterisi düzenlendi. Broşürler hazırlandı. Sponsor desteği ile bir AVM'de gün boyu 200 kişinin kan şekeri ölçümü yapıldı ve katılımcılar bilgilendirildi.

Masumiyeti Kullanma Yarınlar Dokunma!	Çocuk istismarı konusunda farkındalık yaratmak.	Bu konuda kişilerin üstüne düşen sorumlulukların belirlenmesi ve böyle bir durumla karşı karşıya kalan veya tanık olan bireylerin başvurması gereken merciler hakkında bilgilendirilmesi.	Hayalleri olan çocukların hayal kırıklığı olma! Masumiyeti kullanma, meleklerle dokunma!	Konuyla ilgili olarak uzman psikologların katılımıyla bir konferans düzenlendi. Afişler yoluyla farkındalık yaratıldı.
Suç Mu Hastalık Mı?	Pedofili ve çocuk istismarı konusunda farkındalık yaratmak.	Ülkemizde sürekli olarak artan istismar haberlerindeki faillerin pedofili mi yoksa istismarcı mı olduklarını belirlemek.	Meleklerin kanatları kırılmasın	Sosyal medya yoluyla farkındalık yaratıldı.
Acil Servisler	Hastane acil servislerine yapılan yersiz başvurular hakkında farkındalık yaratmak.	Hastanelerde acil servislerin önemsiz ya da yersiz başvurularla yoğunluğundan dolayı gerçekten acil müdahale gerektiren hastaların mağdur olması.	Aciller dolmasın hayatlar solmasın!	Kamu spotu çekimi yapıldı. Afişler hazırlandı. Sosyal medyada farkındalık yaratıldı.
Mülkiye Kitaplığı	Bir ilköğretim okuluna kütüphane kurmak.	Birçok köy okulunda araç ve gereçlerin yeterli olmaması. Hem bu sorunu hatırlatarak farkındalık yaratmak hem de belirlenen köy okuluna destek sağlamak.	Kitap boşlukları doldurur! İsmiyle kitaplarla yaşat!	Bir köy okuluna 430 kitap bağışlandı.
Konuşamayan İşitenler	İşitme engelliler için farkındalık yaratmak	İşitme engellilerin topluma yeteri kadar kazandırılmaması.	Dünya dili işaret dili	Sosyal medya paylaşımları yapıldı. Afişler hazırlandı. Film gösterimi yapıldı. Proje ekibi öğrendikleri işaret dili ile bir video hazırladı ve sosyal medyada paylaştı.
Psi Psi Mahmut	18-24 yaşlarındaki gençlerde en yaygın görünen psikolojik ve nörolojik rahatsızlıklar için farkındalık yaratmak.	Günümüzdeki en yaygın hastalıklardan biri de psikolojik rahatsızlıklardır. Psikolojik rahatsızlık sahibi insanlar ile çevrelerindeki insanları bilgilendirmek, ön yargıları kırmak ve bu rahatsızlıkların olağan bir rahatsızlık olduğunu anlatmak.	Psikoloji(siz) yaşam Rahat(siz) misiniz? Kaygılanma! Anda kall! Aklım kördüğüm	Sosyal medya üzerinden yüzlerce geri dönüş, beğeni, görüntülenme ve takip sağlandı. Bir konferans düzenlendi. Dört yardım talebi ilgililere yönlendirildi.
Kadına Şiddete Karşı Bilinçlendirme Projesi	Kadına şiddet konusunda farkındalık yaratmak.	Günümüzde sürekli artış gösteren kadına yönelik şiddete ve tacize karşı kadınların yeterli bilgiye sahip olmaması, sahip olduğu haklar hakkında bilgilendirilmesinin gerekmesi	Kadına şiddet toplumsal çöküştür. Şiddet esareti kadın özgürlüğünde ezilmeli.	Sosyal medya yoluyla bilgilendirme yapıldı. Konferans düzenlendi. Afişler hazırlandı.

4. Bulgular

4.1. Öğrencilerin Projeler Sonucunda Elde Ettiklerini Düşündükleri Kişisel Kazanımları

Öğrencilerin yürüttükleri projeler farklı içeriklere sahip olsa da öğrencilerin kişisel olarak elde ettiklerini ifade ettikleri ortak çok sayıda kazanımın olduğu

anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki “başkalarına yardımcı olmanın, yararlı olmanın ve onlar için bir şeyler yapmanın getirdiği mutluluk, duygu, tatmin...” olarak ön plana çıkmaktadır. Cevaplar incelendiğinde öğrencilerin yarısının yürüttükleri projeler sonucunda elde ettikleri duygusal kazanımlara işaret ettikleri görülmektedir. Cevapların alt kırılımları Tablo 2’de izlenebilir.

Tablo 2: Hissedilen Duyusal Temalar

İfade	Frekans
Projeyi yürüttüğü için kendisini mutlu hissetmek	26
Yardımcı olma, yararlı olma duygusu hissetmek	12
Kişisel tatmin duygusu yaşamak	8
Yaptıklarından gurur duymak	7
Başarma duygusunu tatmak	4
Kendini huzurlu hissetmek	3
Kendini işe yarar hissetmek	3
Bir şeyler ürettiğini hissetmek	2
Kendini güçlü hissetmek	1
Değerli ve anlamlı bir iş yaptığını düşünmek	1
Toplam	67

Öğrencilerin verdikleri uğraşlardan dolayı kendilerini mutlu hissetmeleri, yaptıklarından gurur duymaları ve kişisel bir tatmin duymaları son derece önemlidir. Bu şekilde ilk aşamada başkalarına destek olup toplumsal bir ihtiyacı karşıladıkları kadar kendi duygusal ihtiyaçlarına da cevap vermiş olmaktadır. Bu yolla öğrencilerin duygusal yönden beslenmeleri, doyum sağlamaları ve yaptıkları işe önem atfederek yararlı bir iş yaptıklarını düşünmeleri mümkün olabilmektedir. Bu şekilde bireyler topluma yönelik kazanımlar sağlarken kendi varlıklarına da bir anlam ve değer katmış olmaktadır. Bu duyguya destek olacak bir başka kazanım “*Kişisel farkındalığın artması*” şeklinde ifade edilmektedir. Projelere dahil olan öğrenciler ekip üyelerinin etkileşimi sonucu destek olmaya karar verdikleri toplumsal ihtiyaçlar konusunda projeye başlamadan önce ya hiç ya da kısmen bilgi sahibi iken, projelerin tamamlanması ile toplumda eksikliği hissedilen bir konu hakkında çok daha fazla bilgi sahibi olabilmişler ve bu süreç sayesinde kişisel farkındalıklarının artması mümkün olabilmıştır.

Bu şekilde topluma yarar sağlarken bir taraftan da konu ile ilgili olarak gözlem yapma, sorunların farkına varma, sorunların çözümü için öneriler geliştirme ve bunları uygulamaya koyma gibi çok farklı noktalarda kendilerini geliştirme imkanına sahip olabilmişlerdir. Projelere dahil olan öğrencilerden 54’ü (%40) bu noktaya vurgu yapmaktadırlar. Toplumsal farkındalığın bireylerle başladığı gerçeği gözden kaçırılmamalıdır. Aslında katılımcılar kendilerine yönelik bir farkındalık edinirken,

bu farkındalığı süreç içerisinde çevrelerindeki insanlarla paylaşarak, toplumsal bilincin daha geniş kitlelere ulaşmasına aracılık edebilirler.

Özellikle proje yoluyla verilen uğraşlar kısa dönemde geçici nitelikli bir davranış değişikliği ile sonuçlanmakla kalmayıp, -bireyin düşünce, duygu ve davranışlarının düzenli bir biçimde şekillenmesine sebep olan eğilimlere dönüşen- tutumlara yansımaları halinde çok daha güçlü ve kalıcı bir hal alabilecektir. Çünkü projeleri hayata geçiren öğrenciler yaptıklarını sadece bir dönem projesi olarak görmeyip içselleştirebilirlerse sahip oldukları tutumları gelecekte iş ve sosyal yaşamlarında da sürdürmeleri mümkün olabilecektir. Başka bir ifade ile sosyal sorumluluklar hakkındaki bireysel kazanımlar bu anlayışa sahip olma konusunda her geçen gün daha fazla baskı altında kalan örgütlerin de sorumluluklarını yerine getirme konusunda farkındalıklarının artmasına aracılık edebilmektedir. Bu şekilde tüm bu süreçte elde edilen kazanımların bireysel olmakla kalmayıp örgütsel ve toplumsal düzlemde de karşılık bulması söz konusu olabilecektir.

Benzer bir şekilde katılımcılar kendi farkındalıklarının arttığını dile getirdikleri kadar vermiş oldukları çabaların toplumsal düzeyde de bir farkındalık yarattığını düşünmektedirler. Katılımcılar içinden 39 kişi yaptıkları ile “*Toplumsal farkındalık yaratmak ve duyarlılığın artması*” şeklinde bir sonuç aldıklarını düşündüklerini ifade etmektedir. Bu sonuç öğrencilerin kendilerinin dışında toplumsal kesimlerin farkındalıklarının artmasına katkıda bulunmaları

açısından değerlidir.

Katılımcıların 22 tanesi yürüttükleri çalışmalar ile sorumluluk bilinci edindiklerini, sorumluluklarının farkına vardıklarını ve sorumluluk üstlenmenin önemi kavradıklarını ifade etmektedirler. Bireylerin grup veya toplum içinde tek başına olmadıklarını ve o topluluğun bir üyesi olarak birtakım sorumlulukları olduğunu idrak etmesi ve o sorumluluklarını yerine getirmek için çaba sarf etmesi, örgütsel ve toplumsal amaçların

gerçekleştirilebilmesi için büyük önem taşımaktadır. Diğer bir ifade ile sıkça vurguladığımız gibi bu gibi bireysel kazanımlar beraberinde örgütsel ve toplumsal kazanımların da ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Benzer şekilde katılımcıların 41 tanesi de bu tip bir projenin sosyal bir insan olmalarına yönelik katkısına vurgu yapmaktadır. Sosyal yönü gelişen bir bireyin diğer insanları anlaması ve sosyal ilişkileri yönetmesi de kolaylaşır. Bu ifadelerin alt kırılımları ise Tablo 3'de incelenebilir.

Tablo 3: Sosyal Kazanımlar

İfade	Frekans
İletişim becerisi kazanmak	17
Sosyalleşme imkânı edinmek	7
Empati duygusu kazanmak	7
Hoşgörü göstermeyi öğrenmek	3
Yeni insanlarla tanışma fırsatı edinmek	3
İnsan ilişkilerini yönetmeyi öğrenmek	3
Sosyal ilişkilerin önemini kavrama	1
Toplam	41

Son olarak projeye dahil olan öğrenciler bu süreçte aşağıdaki kazanımları da elde ettiklerini ifade etmektedirler. Bunlardan her biri kişisel başarı için birbirinden ayrı öneme sahip değerlere vurgu yapmaktadır. Bunlar içerisinde en fazla özgüven ve sorunlarla mücadele becerisinin dile getirildiği

görülmektedir. Bu kazanımlar bireyin sadece belli bir konuda başarılı olmanın ötesine geçip, farklı alanlarda da başarıya ulaşmasına katkı sağlayabilecektir. Öğrenilenler, edinildiği düşünülen bu beceri ve tecrübeler Tablo 4'de belirtilmektedir.

Tablo 4: Edinilen Kişisel Beceri ve Tecrübeler

İfade	Frekans
Özgüven kazanmak	10
Sorunlarla mücadele, sorun çözme becerisi kazanmak	9
Başka projelere katılma isteği ve yetkinliği kazanmak	7
Kendini tanımak	3
İnisiyatif alabilmeyi öğrenmek	3
Liderlik yönünü görmek	2
Sabır göstermeyi öğrenmek	2
Yapıcı olmayı öğrenmek	1
Bencil olmamayı öğrenmek	1
Fedakârlık göstermeyi öğrenmek	1

Grup içinde etkin rol alma becerisi kazanmak	1
İkna kabiliyetinin gelişmesi	1
Kriz zamanlarında kontrollü olabilmeyi başarmak	1
Soğukkanlı kalabilmeyi başarmak	1
Merhametli olmayı öğrenmek	1
Yardımsaver olmayı öğrenmek	1
Toplam	45

4.2. Öğrencilerin Projeler Sonucunda Elde Ettiklerini Düşündükleri Örgütsel Kazanımları

Projelere katılan öğrenciler 126 kez bir arada olmalarının ve ortak bir amaç için hareket etmelerinin sonucunda elde ettikleri kazanımları Tablo 5’de şu beceri ve tecrübelerle ifade etmektedirler.

Tablo 5: Takım Olmanın Getirdiği Kazanımlar

İfade	Frekans
Takım çalışmasını öğrenme, tecrübe etme	46
Ekip çalışmasının önemini, başarıdaki etkisini kavrama	29
Gruba katkı ve uyum sağlama	14
Destek, dayanışma, yardımlaşma ve aidiyet sergileme	10
Ortak amaç için çaba gösterme	7
Grup motivasyonunun önemini görme ve tecrübe etme	6
Birlikte hareket etme ve karar alma	5
Görüş alışverişi ile yeni ve yaratıcı fikirler üretebilme	5
Farklı insanlarla çalışma tecrübesi edinme	4
Toplam	126

Sosyal sorumluluk projelerini yürüten öğrencilerin örgütsel düzeyde en çok dile getirdikleri kazanım, birlikte ortak bir amaç için verdikleri mücadeledir. Bu şekilde belki de hayatlarında ilk defa toplumsal bir ihtiyaca cevap vermek için bir araya gelmekte ve ortak bir çaba sergileyerek, ekip ruhu içinde hareket etmenin gücünü ve aynı zamanda zorluklarını deneyimleyebilmektedirler. Günümüz dünyasında bireysel başarı ve performans kadar, takım oyuncusu olabilmenin önemi her geçen gün artmaktadır. Örgütler gün geçtikçe organizasyonel performansın kişilerin dahil olacağı gruba ne kadar

uyum sağlayabileceğine de bağlı olduğunu görmektedir. Bu nedenle sosyal sorumluluk projeleri yoluyla bireysel hedeflerin dışında birtakım amaçlara ulaşmak için ekip üyeleri ile birlikte mücadele verme tecrübesinin deneyimlenmesi, bireyler ve de çalışacakları organizasyonlar için büyük önem taşımaktadır. Bu ortak çalışma kültürüne sahip olmanın öğrenciler tarafından dile getirilen daha belirgin sonuçları olduğu da anlaşılmaktadır. 28 öğrencinin farklı düşüncelere sahip olan insanlarla çalışmanın getirdiği tecrübelerle değindikleri görülmektedir.

Tablo 6: Farklı Düşüncelerin Getirdiği Kazanımlar

İfade	Frekans
Olaylara farklı bir bakış açısıyla bakabilme	6
Farklı fikirlerin farkına varma	6
Farklı fikirlere açık olma	3
Eleştirel düşünmeyi öğrenme	2
Başkalarından öğrenme	2
Farklılıklardan değer çıkarmayı başarmak	1
Farklı kişilerle iş yapabilme tecrübesi	1
Farklı fikirlerin dile getirilmesinin önemi kavrama	1
Fikir paylaşımının yararındaki etkisini deneyimleme	1
Olaylara objektif yaklaşmayı öğrenme	1
Görüş alışverişinde bulunmanın getirdiği mutluluk	1
Demokratik yaklaşımın önemini kavrama	1
Farklılıklardan korkmamayı öğrenme	1
Fikir ayrılıklarının üstesinden gelebilme tecrübesi edinme	1
Toplam	28

Örgütlerde ve toplumlarda görülen önemli zafiyetlerden biri diğer kişi ve grupları ötekileştirmektir. Oysa farklı ifade biçimlerine hoşgörü göstermek ve bireysel farklılıklardan çekinmemek örgütün düşünsel zenginliğin artmasına imkân sağlayabilecektir. Farklı düşüncelerin örgütsel veya toplumsal amaçlara ulaşılmasını engellemediğini aksine doğru şekilde yönlendirildiğinde başarıya katkı sağladığını gözden kaçırmamak gerekmektedir. Farklılıklar beraberinde çatışmalar ve anlaşmazlıklar getirebilir ancak bunları bir sorun olarak görmek yerine bu çatışmaların işlevsel bir yönünün olduğunu ve yönetilmeleri halinde örgütleri hedeflerine ulaştıracak basamaklar olduklarının farkına varılmalıdır.

Örgütsel ve toplumsal yaşamda birlikte yaşayacağımız, çalışacağımız insanları seçme sansına çok da fazla sahip değiliz. Yaşadığımız yeri, çalışacağımız

işi belirleme imkânına sahip olsak da her zaman farklılıklarla yüz yüze gelmemiz kaçınılmazdır. Bu noktada öğrencilerin yeterince veya hiç tanımadıkları farklı insanlarla bir araya gelerek ortak bir amaç için çaba sarf etme deneyimi yaşaması örgütsel ve toplumsal açıdan son derece değerlidir. Özel olarak işletme bölümü öğrencilerinin genel olarak ise tüm üniversite öğrencilerinin iş yaşamlarında görev alacakları organizasyon yapısı içerisinde belirlenen amaçlara ulaşabilmek için farklı örgütsel kademelerde gerekli olan bir takım yönetsel fonksiyonları yerine getirmeleri bir zorunluluktur. Bu bağlamda projeye katılan öğrencilerin projelerde edindikleri tecrübeleri, görev alacakları organizasyonların işleyişini ve işlevini anlamaları ve buna uygun davranışları açısından oldukça değerlidir. Projelere katılan öğrencilerin örgütsel yaşama dair deneyimlerinin neler olduğu Tablo 7'de özetlenmektedir.

Tablo 7: Yönetsel İşlevlere Yönelik Kazanımlar

İfade	Frekans
İş bölümünü deneyimleme, etkinliğini ve önemini kavrama	16
Organizasyonel beceri kazanma	14
Örgüt içi iletişimin rolü ve önemini kavrama	13
Planlama yapma ve uygulama tecrübesi edinme	13
Zaman yönetimi yapabilme	8
Sosyal sorumluluğun örgütler için önemini kavrama	6

Süreç yönetimi yapabilme	6
Alternatif planların önemini kavrama	5
Yöneticinin rolünü ve etkisini görme	5
Tedarik fonksiyonunun işlevini kavrama	2
Kontrol fonksiyonunun işlevini kavrama	2
Örgüt içi hiyerarşiyi gözlemleyebilme	2
Toplam	92

İş bölümü, örgütlenme, planlama ve kontrol gibi işlevler organizasyonel başarı için olmazsa olmaz yönetsel fonksiyonlardır. Bu fonksiyonlar örgütsel kademeler içerisinde en alt düzeyden en üst düzeye çıkıncaya kadar her kademe uygulanmaktadır. Bu fonksiyonları etkin bir şekilde yürütmek kaynakların etkin kullanımı açısından da son derece önemlidir. Diğer taraftan zaman ve süreç yönetimi gibi konularda edinilen tecrübeler iş yaşamında karşılaşılabilecek sorunların çözümünde de anahtar bir role sahip olabilmektedir.

Öğrencilerin ifade ettikleri bu kazanımlar özellikle işletme bölümü öğrencilerinin farklı adlar altında aldıkları bölüm dersleri için bir uygulama niteliğindedir. Bu noktada elde ettikleri teorik bilgileri sahada deneyimlemelerine imkân verebilecek bu tip projeler öğrencilerin kişisel kazanımları dışında doğrudan örgütsel amaçlara hizmet edecek bir birikime sahip olmalarına da yardımcı olabilmektedir.

5. Sonuç

Ekonomi, politika, haberleşme ve sosyal yaşam gibi alanlarda yaşanan değişimler insanları olduğu kadar örgütleri ve toplumları da derinden etkilemektedir. Geçmişte bireylerin veya örgütlerin topluma karşı sorumlulukları belli konularda sınırlı iken, bu çerçevenin gün geçtikçe genişleyebileceğine şahit olabiliyoruz. Bu artan yükümlülüklerden birisi de kurumların veya örgütlerin topluma karşı olan sosyal sorumlulukları olarak ortaya çıkmaktadır. Geçmişte yalnızca ekonomik değer üretmeleri ve yasalara uymaları beklenen işletmeler günümüzde bu beklentiyi aşan politikalar üretmeye zorlanıyor. İşletmelerin sosyal sorumluluk anlayışı giderek işletmelerin isteğe bağlı uygulamalardan kaçınmayacakları stratejik bir anlayışa doğru sürükleniyor. İşletmeler bu dinamikler çerçevesinde kendilerini toplumsal konularda daha fazla sorumlu hissetmeye başlıyorlar ve tedarik, üretim, pazarlama, istihdam vb. konularda eylem planlarını da bu gelişmelere bağlı olarak şekillendiriyorlar. Bu noktada işletmeler ekonomik ve toplumsal çıkarları dengeleme konusunda hassas bir çizgide hareket etmek zorunda kalıyorlar. Çünkü artık başarıları sadece ekonomik performansları ile değerlendirilmeye başlıyor.

İşletmecilik dünyasında yaşanan bu gelişmelere paralel olarak üniversitelerin de benzer bir biçimde kendilerini güncellemeleri ve toplumsal taleplere cevap üretme konusunda daha da duyarlı hale gelmeleri beklenebilir. Diğer bir deyişle gün geçtikçe üniversitelerin istihdam piyasalarının yetişmiş insan

ihtiyacını karşılayan eğitim kurumları olma rolü başkaca beklentilerle şekillenebiliyor. Bunlardan biri de sosyal ihtiyaçların her geçen gün arttığı bir dünyada üniversitelerin toplumsal gereksinimleri karşılamaya aday, toplumsal farkındalığı ve duyarlılığı yüksek yetişmiş insan kaynağını yetiştirmesi. Geçen on yıllar içerisinde üniversitelerin bu anlayışla hareket etmeye başladıklarının örnekleri görülebilmektedir. İşte bu noktada toplumsal sorumluluklar konusunda işletmeler ve üniversiteler ortak bir paydadan beslenebilirler. Üniversiteler eğitim programlarında sosyal sorumluluk bilincini yerleştirmeye yönelik daha fazla çaba içine girdiklerinde, toplumsal kesimlerin beklentilerinin etkisini daha fazla hissedilen işletmelerin bu taleplere daha fazla cevap vermelerine yardımcı olacak insan kaynağının yetişmesine aracılık edebilirler. Bu şekilde temel işlevlerinden biri olarak hem öğrencilerin kişisel gelişimlerine katkı sağlayacak bir anlayışı desteklemiş olurlar hem de öğrencilerin gelecekte çalışacakları örgütlerde bu anlayışla harekete geçerek organizasyonel ve sonrasında da toplumsal beklentilere cevap verebilmelerinin kapısını aralarlar.

Bu yaklaşım sayesinde elde edilen kazanımlar sadece bireyler ya da örgütler ile sınırlı kalmamakta bunların taşma etkisiyle tüm toplumsal kesimlere yayılma potansiyeli taşımaktadır. İşletme okullarında yürütülen sosyal sorumluluk çalışmalarının bireyler (öğrenciler), örgütler (işletmeler) ve toplum için ne tip olumlu sonuçlar doğurabileceğini görebilmek amacıyla üniversite eğitimlerinde 14 farklı sosyal sorumluluk projesini tamamlayan öğrencilerin görüşlerine başvurulmuştur. Elde edilen sonuçlar projeye katılan öğrencilerinin bireysel olarak ele aldıkları konularla ilgili konularda toplumsal farkındalıklarının arttığını ve öğrencilerin sosyal bir amaca ulaşmanın, anlamlı ve değerli bir iş yapmanın tatminini yaşadıklarını göstermektedir. Diğer taraftan ele alınan sosyal soruna getirilen katkı, toplumsal bir yaraya merhem olunmasına aracılık etmiş olup, ulaşılan kitlelerde toplumsal farkındalığın da artmasına yardımcı olmuştur. Projelere katılan öğrencilerin işletmelerin ekonomik amaçlarıyla doğrudan örtüşen kazanımları ise; planlama, iş bölümü, takım çalışması, örgütlenme, süreç ve zaman yönetimi, örgüt içi iletişim vb. konularda uygulama tecrübesi kazanmaları kadar, gelecekte çalışacakları ve/veya yöneticilik yapacakları, çok sayıda unsuru içinde barındıran örgütsel yaşamı farklı yönleriyle deneyimleme fırsatı yakalamış olmalarıdır. Elde edilen bulgular işletme okullarında yürütülen sosyal sorumluluk projelerinin toplumsal olduğu kadar bireysel ve örgütsel kazanımların ortaya çıkmasına katkı sağladığını

göstermektedir.

Sonuç olarak, üniversite yaşamında öğrencilerin sosyal sorumluluk bilinçlerini arttırmaya yönelik somut adımların atılması önem taşımaktadır. Bu konuda atılabilecek adımlar şu şekilde sıralanabilir.

- Öncelikle üniversitelerde sosyal sorumluluk kavramının doğru bir şekilde anlaşılması ve etkin bir şekilde yürütülebilmesi için sosyal sorumluluk eğitiminin temel ilkelerinin belirlenmesine yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu çalışmalar için dünyanın önde gelen üniversitelerinin eğitim ve öğretimlerinde benimsenmiş oldukları sosyal sorumluluk faaliyetlerinin model olarak incelenmesi ve bu şekilde ilke ve standartların belirlenmesi yerinde olacaktır.
- Üniversitelerde ders programları güncellenerek, teorik ve uygulamaya dönük sosyal sorumluluk derslerinin zorunlu en azından seçmeli ders olarak verilmesi sağlanmalıdır.
- Yürütülecek projelerin yalnızca ilgili fakülte veya bölüm ile sınırlı kalmaması adına, üniversitenin farklı akademik birimleri olan fakülte, enstitü, bölüm veya ana bilim dalları bünyesinde disiplinler arası ortak çalışmaların yürütülebilmesine imkan verecek bir merkez oluşturulabilir. Bu merkez aynı zamanda sivil toplum kuruluşları, belediyeler, üniversiteler, kamu kurumları ve işletmeler gibi kamu ve/veya özel nitelikteki kurumlar ile olan iletişimi ve işbirliğini sağlama konusunda aktif bir rol üstlenebilir.
- Bitirme projesi olmayan fakültelerde sosyal sorumluluk projelerine katılım yoluyla mezuniyet şartı aranacağı gibi, bitirme projesi zorunlu olan fakültelerde projelerin sosyal sorumluluk boyutunun da olması istenebilir.
- Yürütülecek olan sosyal sorumluluk projelerine danışmanlık veya her türlü konuda destek sağlamak için akademik ve idari personelin gönüllü katılımlarının sağlanması için zemin hazırlanmalıdır.
- Sosyal sorumluluk projeleri kapsamında yürütülen faaliyetler ve elde edilen sonuçlar yaygın etkiyi artırmak adına üniversite ve kamuoyu nezdinde duyurulmalıdır.

Kaynakça

- Aktan, C. C. ve Börü, D. (2007). Kurumsal Sosyal Sorumluluk. C. C. Aktan, (Ed.), *“Kurumsal Sosyal Sorumluluk, İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk”* (11-36). İstanbul: İgiad Yayınları.
- Balkır, Z.G. (2006). STK’larda Sosyal Performans Değerlendirmesi ve Çağdaş Topluma Katkı: CYDD Örneği. 3. STK Kongresi, Çanakkale-Biga.
- Barber, A. N. ve Venkatachalam, V. (2013), “Integrating Social Responsibility into Business School Undergraduate Education: A Student Perspective”, *American Journal Of Business Education*. 6 (3), 385-396.
- Berman, S. (1990). “Educating For Social Responsibility”, *Service Learning*, General. Paper 11, 75-80.
- Bhagat, L.N. (2011). “Educational Social Responsibility.” *Siddhant*. 11, 258-264.
- Business Wire, (2004). *“Actuate and Indusa Global Collaborate on a Tourism Reporting Solution for Government of the Bahamas”*.
- Bowen, H. (1953). “Social Responsibilities of the Businessman”, USA: *Harper&Brothers*.
- Carroll, A. B. (1991). “The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward The Moral Management of Organizational Stakeholders”, *Business Horizons*. 34(3): 39- 48.
- Çankaya, I. (2010). “Öğrencilerin Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Artırılmasında Okulun Rolüne İlişkin Yönetici Görüşleri”, *Çağdaş Eğitim Dergisi*. 35,17-25.
- Eren, E. (2002). *“İşletmelerde Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası”*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Ertürk, S. (1988). “Türkiye’de Eğitim Felsefesi Sorunu”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 11-16.
- Fish, S. (2004). “Why We Built the Ivory Tower”, *The New York Times*.
- Geiger, R. L. (2004). Knowledge and money: Research universities and the paradox of the marketplace. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Geryk, M. (2011). “Are Universities Socially Responsible?”, *EFMD Global Focus*, Vol. 05, Issue 03.
- Hope, J. K. (2015). “New Learning for New Students”, In V. C. X. Wang (Ed.) *Hand Book of Research on Learning Outcomes and Opportunities in the Digital Age* (pp. 819- 837). United States: IGI Global. DOI10.4018/978-1-4666- 9577-1.ch036.
- Karagül, M. ve Masca, M. (2005). “Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Bahar 2005, 1:37-52.

- Keynan, I. (2014). "Knowledge as Responsibility: Universities and Society", *Journal of Higher Education Outreach and Engagement* 18,179-206.
- Kotler, P. & Lee, N. (2013). "Kurumsal sosyal sorumluluk", (Çev.: S. Kaçamak) İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Kotler, P. ve Nancy L. (2017). "Kurumsal Sosyal Sorumluluk" (Çev.: S. Kaçamak). İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Korkmaz, S. (2009). "İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları", Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Köknel, Ö. (1997). "Kişilik", İstanbul; Altın Kitapları.
- Kömürcü, A. H. (2012). "Toplumsal Beklentilerin Özel Öğretim Kurumlarının Sosyal Sorumluluk Uygulamalarına Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Moore G. (2003). "Hives and Horseshoes, Mintzberg or MacIntyre: What Future for Corporate Social Responsibility?", *Business Ethics: A European Review*, 12 (1), 41-53.
- Nejati, M., Shafaei, A., Salamzadeh, Y. Ve Daraei, M. (2010). "Corporate Social Responsibility and Universities: A Study of Top 10 World Universities' Websites", *African Journal of Business Management*. 5(2), 440-447.
- Saran, M., Coşkun, G., Inal Zorel, F., Aksoy, Z. (2011). "Üniversitelerde Sosyal Sorumluluk Bilincinin Geliştirilmesi: Ege Üniversitesi Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi Üzerine Bir Araştırma", *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 22(6) 3732-3747.
- Schlechty, P. (2014). "Okulu Yeniden Kurmak". (Çev. Y. Özden). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Smith, C. (1994). "The New Corporate Philanthropy", *Harvard Business Review*, Volume: 72, Issue: 3, 105-116.
- Sullivan, W.M. (2003), "The University as Citizen: Institutional Identity and Social Responsibility, A Special Report", *The Civic Arts Review*, Vol. 16, No. 1, p. 114.
- Şahin, B. (2005). "Yöneticilerin Sosyal Sorumlulukları Üzerinde Ailenin Etkisi: Ankara Elektronik Sanayi Örneği. Doktora Tezi", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şencan, H. (1987). "İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları ve Sosyal Sorumluluk Biriminin Örgütlenmesi", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*. 2, 119-129.
- Şişman, M. (2006). "Eğitim Bilimine Giriş", Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Pirpir, D.A., Büyükbayraktar C., G., Çiçekler, Y.G. ve Konuk Er, R. (2014). "Okul Öncesi Öğretmenliği Bölümünde Okuyan Öğretmen Adaylarının Topluma Hizmet Uygulamaları Dersine İlişkin Algıları", *Kastamonu Eğitim Dergisi*. Mayıs, 2014 22,2, 539-554.
- Toplum Gönüllüleri Vakfı, Üniversitelerde Sosyal Sorumluluk ve Sosyal Girişimcilik Pilot Projesi Raporu (2013). https://drive.google.com/file/d/0BxqYKH5uZE_CMXZwVIR4dIR2RHc/view?t_s=58f60761 Erişim Tarihi: Ocak 2020.
- Tuhin, M. H. (2014). "Does Corporate Social Responsibility Expenditure Affect Financial Performance of Islamic Banks in Bangladesh?", *Middle East Journal Of Business*, Vol.9, C.2.
- Turkcell Kardelenler, (<https://www.turkcell.com.tr/tr/hakkimizda/sosyal-sorumluluk/toplumsal-sorumluluk-projelerimiz/kardelenler>). Erişim Tarihi: Ocak 2020.
- Türk Hava Yolları, (<https://www.turkishairlines.com/tr-us/basin-odasi/sosyal-sorumluluk-projelerimiz/index.html>). Erişim Tarihi: Ocak 2020.
- Toker, H. ve Tat, M. (2013). "Sosyal Sorumluluk: Kamu ve Vakıf Üniversiteleri Öğrencilerinin Sosyal Sorumluluğa İlişkin Bilgi Düzeyleri ve Algılarının Ölçülmesi", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 8(1), 34-56.
- Toplum Gönüllüleri Vakfı, https://drive.google.com/file/d/0BxqYKH5uZE_CMXZwVIR4dIR2RHc/view?t_s=58f60761 Erişim Tarihi: Ocak 2020.
- Yılmaz, K. (2011). "Eğitim Fakültelerinin Sosyal Sorumluluğu ve Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi: Nitel Bir Araştırma", *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*. 4, 86-108.
- Yüksekbilgili, Z. (2013). "Türk Tipi Y Kuşağı". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar-2013, 12, 45 (342-353).
- Vazquez J.L., Aza C.L., Lanero, A. (2015). "Students' Experiences of University Social Responsibility and Perceptions of Satisfaction and Quality of Service", *God. XXVIII, Posebno Izdanje*. 25-39. <http://hrcak.srce.hr/file/202499> adresinden ulaşılmıştır.
- Wortock, J., M. (2002). "Brain Based Learning Principles Applied to the Teaching of Basic Cardiac Codeto Associate Degree Nursing Students Using the Human Patient Simulato", *Doctoral Thesis, University of South Florida*, Florida, USA.
- Wray-Lake, L., and Syvertsen, A. (2011). "The Developmental Roots of Social Responsibility in Childhood and Adolescence. In C. Flanagan & B. Christens (Eds.), *Youth Development: Work at the Cutting Edge*", *New Directions for Child and Adolescent Development*, 134, 11-25.